

Arxiu històric FUNDACIÓ JAUME BOFILL

Creació i cultura a la fi del segle XX

Noam Chomsky

FEBRER 1991

FUNDACIÓ
JAUME
BOFILL

Voam Chomsky

a la fi
Creació i cultura ~~al final~~ del segle XX

El tema que s'ha presentat és massa ample perquè m'hi pugui abregar de manera global. Voldria expressar algunes idees sobre uns quants aspectes seleccionats de la creació intel·lectual i la cultura moral, ara que ens acostem a un nou mil·lenni.

A partir de les grans revolucions científiques del segle XVII, hi ha hagut un progrés impressionant en el coneixement del món natural. Aquest coneixement, no obstant, ha tingut un enfocament massa estret. Exclou, quasi per complet, grans temes d'un interès humà fonamental, així com les qüestions que plantegen. Aquests temes ni de bon tros no han resultat tan amens a l'estudi racional com ho han fet les ciències naturals. Així, sabem bastant sobre l'estructura de la matèria i les lleis que determinen les seves propietats i les seves interaccions. Però ben poc se sap sobre temes que afecten directament a la nostra vida i els nostres esforços per entendre el món: qüestions pel que fa a la naturalesa i les propietats del pensament i de les accions dels humans, els valors morals i les relacions socials, i d'altres d'aquesta mena, continuen estancats, elusius, es resisteixen a la investigació, surten del nostre abast intel·lectual. No són terrenys clarament delimitats, però les diferències qualitatives són impactants i inconfusibles.

A vegades es diferencia entre les ciències naturals i les ciències humanes, però això enganya. Les ciències naturals han assolit profunditat teòrica i poder descriptiu, mentre que les

"ciències humanes" són en gran part comentari descriptiu, més o menys instructius, però gairebé no toquen qüestions molestes i enigmàtiques que fa milers d'anys que s'estan plantejant. Podríem fer servir els termes tradicionals "físic" i "mental", o "matèria" i "ment", per distingir, de manera general, entre els dos terrenys, sempre que no investim aquests conceptes confusos i equivocats amb un significat que no poden suportar.

En el terreny del físic, ens queda molt per saber. Per posar un exemple: els físics ens diuen que el 90% per cent de la matèria de l'univers és el que anomenen "matèria fosca" -- "fosca perquè no la veiem, fosca perquè no sabem el que és", diu l'eminent físic Victor Weisskopf. Però hi ha un projecte intel·lectual intel·ligible que s'hi adreça, a aquestes qüestions, i sembla raonable de suposar que futurs avenços continuaran desembullant allò que ara per ara sembla misteriós. La situació sembla canviar bastant quan afrontem el que semblen ser simples i incontrovertibles fets sobre els humans, fets que ens són tan evidents com els objectes materials despleats al nostre entorn i les seves propietats: qüestions de lliure elecció, de consciència, del bé i el mal, i d'altres que ens són vitals.

Potser ajudaria recordar la manera en què s'entenien aquests temes al començament de l'època moderna. El marc cartesiana del segle XVII enfocava tot el ventall de temes des d'un punt de vista no gaire allunyat de la simple lògica. El món consisteix en objectes sòlids, que interaccionen a través del contacte directe:

si vull desplaçar una cadira que està a l'altre costat de l'habitació, l'he de tocar de manera directa o a través d'una extensió del meu cos --per exemple, un bastó que tingui a la mà. No puc desplaçar la cadira simplement aixecant el braç; tampoc no puc veure la cadira si no hi ha una barra rígida que arribi des de la cadira fins al meu ull i faci que el meu ull reaccionï a la cadira. Els objectes que hi ha al món estan subjectes a una mena de "mecànica de contacte". Entre aquests objectes hi ha les persones, amb moltes propietats que ens són ben conegudes i evidents. Cadascun de nosaltres sap, tan bé com podem saber qualsevol cosa, que veiem el món d'una manera determinada, sentim l'alegria i la tristesa, podem escollir les nostres accions dintre de les nostres limitacions físiques, etc. I l'experiència ens fa pensar que en aquests aspectes els altres són com nosaltres.

Si prenem l'exemple que era central al pensament cartesià, i que ha estat una de les meves preocupacions personals durant molts anys, Descartes va observar que el llenguatge humà normal té unes propietats sorprenents. El seu abast és infinit; en el discurs normal constantment diem i sentim coses que són completament noves, i ho podem fer de manera il·limitada. No ve determinat per estímuls externs o estats interns; en el meu estat i el meu entorn actuals, puc escollir entre continuar parlant d'aquest tema o bé, si vull, puc parlar del temps que fa a Boston. Però el discurs normal, encara que no estigui determinat, tampoc no és fortuït. El discurs normal és coherent i apropiat a

les situacions, però no està determinat per aquestes situacions. És apropiat, però, aparentment, no causat, una distinció important. Evoca pensaments que el que escolta podria haver expressat de la mateixa manera. Podem anomenar aquesta sèrie de propietats "l'aspecte creatiu de l'ús del llenguatge". Tal com van reconèixer els cartesians, aquestes observacions elementals i poc polèmiques sobre el llenguatge humà també es poden aplicar al comportament humà en general. Són manifestacions de la propietat de la lliure voluntat, que és "fenomenològicament evident", ens és tan palesa com qualsevol cosa que coneixem.

He de matisar. Molt del que ens sembla evident no és veritat: veiem com es pon el sol, i que la lluna és més gran com més a prop de l'horitzó; i podem contar les ones que "fugen del lloc de la seva creació" i es llancen contra la platja, per dir-ho en paraules de Leonardo da Vinci. Però hem après que aquestes percepcions enganyen. Podria passar el mateix amb la nostra percepció de que podem escollir lliurement, dintre de les nostres limitacions físiques; allò que sembla un coneixement cert podria resultar ser una il·lusió. Però no tenim motiu per creure això, si no és per dogma, encara que no entenem el que hi ha darrera de la determinació i l'atzar. Tal com va dir Descartes, potser no "tenim prou intel·ligència" per comprendre la naturalesa de la llibertat d'elecció i d'acció, però "som tan conscients de la llibertat i la indiferència que tenim dintre que no hi ha res que comprenem de manera més clara i perfecta," i "seria absurd dubtar d'allò que experimentem al nostre interior i percebem que

existeix dins nosaltres, simplement perquè no comprenem una qüestió que sabem que és incomprendible per naturalesa." Més exactament, no "sabem" que ens és incomprendible, encara que podem especular amb aquesta possibilitat, però el cert és que no es comprèn, un fet que no és prou motiu per dubtar allò que experimentem.

Fins aquí, continuem mes o menys en el terreny de la simple lògica, de les coses que ens són evidents si fem una mica d'atenció a allò que fem i experimentem. Continuant amb el seu raonament, Descartes argumentava que l'aspecte creatiu de l'ús del llenguatge, i altres propietats de l'acció humana, no entren dins les possibilitats dels objectes materials, de qualsevol autòmat que es pugui construir; aquí hi podríem incloure els ordinadors moderns, ja que no hi ha cap diferència essencial entre els complexos artefactes que fascinaven els pensadors del segle XVII i els que avui dia donen lloc a moltes de les mateixes preguntes i especulacions. Tal com ho veien els cartesians, si les parts d'un autòmat es configuren d'una manera determinada i l'entorn és fix, aleshores aquest artefacte està obligat a actuar d'una manera determinada (a part d'un possible element d'atzar, que no canvia res d'essencial); però un humà, en condicions similars, tan sols "se l'incita i s'inclina" a actuar de determinada manera, no "se l'obliga". Els humans poden tenir una tendència a actuar segons se'ls incita i s'inclinen, així que pot resultar possible predir el comportament, i una teoria de la motivació podria estar al nostre abast. Però tots aquests

esforços perden de vista el punt central: la persona podria haver decidit d'actuar d'una altra manera, dins els límits de la capacitat física, fins i tot d'una manera perjudicial o suïcida; les teories, per molt bones que siguin en els seus propis termes, no arriben a ser teories serioses del comportament.

L'acció humana és coherent i apropiada, però no causada; la conveniència segons la situació s'ha de diferenciar dels efectes causals de situacions i d'estats interns. No hi ha gaire motiu per pensar que l'acció humana és causada, en cap sentit de la paraula que nosaltres entenem.

Aquestes consideracions estan al centre de la metafísica dualista dels cartesians, la qual cosa concorda força amb el nostre coneixement lògic. Aleshores tenim dues classes de recerca científica: de la matèria i de la ment, amb greus problemes en quant a la seva interacció. Tot això és una ciència perfectament raonable, des del meu punt de vista, però fonamentalment equivocada, tal com es va descobrir ben aviat.

Com ja sabem, les bases d'aquesta visió lògica no van sobreviure el segle XVII. És important recordar que el que es va esfondrar va ser la teoria cartesiana de la matèria; la teoria de la ment, tal com existia, no ha estat objecte de cap crítica fonamental. Newton va demostrar que, contra el que s'esperava, la mecànica lògica del contacte no era veritat. Sí que puc desplaçar un objecte apartat amb un gest del braç. De fet, el moviment de la terra i els planetes està regit per un principi de "acció a distància" que va completament en contra de la lògica, és

inintel·ligible. Al mateix Newton li preocupava haver de recórrer a allò que ell anomenava una " propietat oculta " per poder explicar fins al més senzill fenomen físic. Estava d'acord amb els cartesians en què --en paraules seves-- "és inconcebible que la Matèria bruta inanimada pugui, sense la Mediació de res que ho sigui material, actuar sobre d'altra matèria i afectar-la sense un Contacte mutu"; la idea de l'acció a distància a través del buit és "tan Absurda", deia Newton, "que no crec que cap Home amb una Facultat competent per a pensar en qüestions filosòfiques mai no hi pugui caure." De cap de les maneres no podem creure que un cos pugui actuar "allà on no és".

Newton va arribar a la conclusió que ens hem de donar per satisfets que la gravetat universal existeix, encara que no podem entendre-ho o "explicar-ho" en termes de la tant evident "filosofia mecànica". El destacat estudiós de Newton, I. Bernhard Cohen, afirma que aquest pas intel·lectual "va portar a una nova visió de la ciència", en la qual l'objectiu "no és buscar explicacions definitives", sinó trobar la millor explicació teòrica que podem dels fenòmens de l'experiència i l'experiment.

A partir d'aquí, també hauríem de poder reconèixer que no hi ha cap noció determinada de cos o de matèria. El món és el que és, i punt. El terreny d'allò "físic" no és res més que allò que més o menys arribem a entendre i que esperem assimilar d'alguna manera a les ciències naturals bàsiques, encara que aquestes s'hagin de modificar radicalment, tal com ha calgut en no poques ocasions. Totes les idees necessàries per a proporcionar

enteniment i coneixement es consideren vàlides, una part de la suposada veritat del món, en la mesura en què entren en una teoria explicativa intel·ligible; els nostres criteris de racionalitat i intel·ligibilitat també poden canviar i evolucionar, a mesura que creix el coneixement. Si la proposta és que l'espai és corb, o que el món està format per una infinitat de fils unidimensionals en un espai amb deu dimensions o per partícules sense massa, o que el temps va tenir un començament, o qualsevol idea estranya que pugui portar el demà, la hipòtesi s'ha de considerar en relació amb les seves circumstàncies, per molt que ofengui contra les nostres intuïcions lògiques, que simplement no són pertinents. No podem sortir de les nostres pells: mai no superarem l'engany de la lluna o la posta del sol, però hem pogut entendre que aquestes percepcions no són més que fets a explicar; com a guies de la realitat no són més fiables que la "filosofia mecànica".

Amb l'esfondrament de la teoria tradicional de "matèria" o "cos", una metafísica dualista esdevé inviable. El món és exactament el que és, incloses les propietats que anteriorment es deien "mentals". Per raons de descripció, podem continuar distingint entre el que és "físic" o "material" i el que és "mental", però acceptant que la distinció no comporta cap connotació metafísica; no divideix el món en dues categories d'objectes.

La conclusió que s'hauria d'haver tret de la demolició per part de Newton de la teoria lògica de la matèria és que el

pensament i l'acció humans --l'aspecte creatiu de l'ús del llenguatge, per exemple-- també deuen ser propietats de la matèria organitzada, res més. Alguns sí que van arribar a aquesta conclusió --en especial, el físic i filòsof del segle XVIII, La Mettrie, que va haver de fugir de França i Holanda buscant la protecció de Frederic el Gran a causa d'aquestes heretgies, que van ser rebutjades i reprimides fins fa poc. Una generació després de La Mettrie, en una Anglaterra més tolerant, l'eminent químic Joseph Priestley va concloure que un complex sistema biològic organitzat té propietats que la doctrina tradicional hauria qualificat de mentals i físics: De la mateixa manera que la matèria té la propietat de la solidesa, escrigué Priestley, té la capacitat d'atraure i de repel·lir"; i la capacitat per sentir o percebre o pensar són propietats d'un "determinat sistema organitzat de matèria", exactament de la mateixa manera que ho són l'electricitat o el magnetisme. El pensament dels humans "és una propietat del sistema nerviós, o més ben dit, del cervell", continuà Priestley, que és "el resultat inevitable d'una determinada forma d'organització", de la mateixa manera que "el so és el resultat inevitable d'una determinada vibració en l'aire". Una altra versió en el segle XVIII era que el cervell segregava pensament, de la mateixa manera que el fetge segregava bilis.

La propera pregunta és ¿com pot la matèria organitzada tenir aquestes propietats? No s'ha progressat gens en la recerca d'una resposta a aquesta pregunta. Matèria i ment no són dos tipus

diferents de cosa, però sembla ser que plantegen problemes totalment diferents per a la intel·ligència humana: la diferència no és metafísica, és epistemològica.

Segurament podrem aprendre del progrés de futures recerques sobre la matèria i la ment. La diferència és realment dramàtica. La recerca sobre la matèria ha aconseguit coneixements impressionants. A més a més, aquest segle s'ha produït la unificació de la química i la física, seguides de gran part de la biologia, amb l'esperança que l'evolució i el creixement dels organismes vius puguin ser encabits en una teoria unificada de la naturalesa. S'ha avançat tant que alguns ara pensen en una "teoria de tot", una gran teoria unificada de la naturalesa -- però "tot" encara exclou propietats fonamentals de la matèria organitzada, les que tradicionalment s'assignaven a la ment.

Després dels èxits de la teoria quàntica i el descobriment del DNA, molta gent es pensava que la propera frontera científica seria la ment humana i les seves manifestacions en el pensament i l'acció, el judici i l'avaluació, la creació i el coneixement. En els anys cinquanta del nostre segle, hi havia força optimisme en aquest punt i moltes declaracions extravagants. S'esperava que les incipients ciències cognoscitives ens ajudarien a traspassar aquesta frontera i assimilarien l'estudi del pensament humà i l'acció humana a les ciències naturals centrals. Ja al final del segle, molts creien que no tan sols entendriem el pensament humà sinó que seriem capaços de duplicar-lo o fins i tot transcendir-lo amb artefactes.

Per la meua part, jo no compartia aquestes expectatives -- esperances o pors, segons el punt de vista-- i encara continuo molt escèptic avui. De fet, em sembla que no s'ha produït cap avenç significatiu en la comprensió de qüestions com ara l'aspecte creatiu de l'ús del llenguatge; el fet més general que, mentre que els humans poden "ser incitats o inclinar-se" a actuar d'una manera determinada, poden optar per un altre camí; la naturalesa de la consciència; la base d'un judici moral o estètic; i les altres preocupacions clàssiques de l'estudi de la ment.

S'ha après molt sobre el que David Hume anomenava "les fonts i els orígens secrets, pels quals s'activen les operacions de la ment humana". Els coneixements teòrics han aprofundit bastant en l'estudi dels sistemes computacionals que formen part del coneixement del llenguatge i de la interpretació del que sentim; estudis paral·lels del sistema visual han avançat cap al descobriment de les bases cel·lulars dels sistemes computacionals-representatius de la percepció visual, una fase encara molt remota en el cas del llenguatge. I s'ha avançat cap a la determinació de les estructures innates de la ment que donen lloc a l'adquisició de coneixement i enteniment. Aquests estudis podrien arribar a integrar-se en les ciències naturals centrals. Però aquests èxits, per bé que siguin reals i significatius, no arriben a l'abast de les qüestions clàssiques, que continuen sent misterioses. Les podem mirar de fit, però poc més.

No s'entén que la investigació humana pugui assolir avenços

dramàtics en segons quin sentit, mentre que en altres sembla que quedi bloquejada. Una possible resposta es que els camins que queden bloquejats són, d'alguna manera, intrínsecament més difícils, però és difícil d'entendre aquesta idea. Una altra possibilitat seria la que suggereix Descartes en les paraules abans citades: la distinció reflecteix la naturalesa de les nostres capacitats cognoscitives, les pautes biològicament determinades del nostre pensament i de la nostra comprensió. Aquest sembla un camí molt més prometedor.

Tot organisme té propietats innates que el permeten desenvolupar en un sentit determinat, assolir un estat complex i altament articulat amb el mínim d'interaccions amb l'entorn. Un embrió es converteix en una persona o un pollastre gràcies a una dotació genètica concreta. Les mateixes propietats intrínseques descarten altres possibles maneres de desenvolupar-se; una variació en l'entorn nutritiu d'un embrió de pollastre no el transformarà en una persona. Aquest també és el cas del desenvolupament cognoscitiu. Una rata pot aprendre a orientar-se en certs tipus de laberints tan bé com els humans, potser millor; però mai no aprendrà a travessar un laberint en el qual, per exemple, cal tombar a l'esquerra a cada número primari, ni tampoc en altres de molt més senzills. L'estructura cognoscitiva de cada organisme sap diferenciar entre problemes que pot arribar a resoldre i d'altres que són misteris permanents per raons intrínseques d'estructura i disseny.

Per tant, per a cada organisme podem distingir, d'una manera

aproximada, entre "problemes" i "misteris", dels quals aquells entren dins les capacitats cognoscitives d'un organisme i aquests no. Allò que per un organisme representa un problema, per un altre és un misteri, i no hi ha res que faci esperar una simple jerarquia d'organismes en aquest aspecte. En una primera aproximació, això és el que hauríem de trobar en tots els aspectes del creixement i el desenvolupament, incloent-hi el creixement cognoscitiu. Suposant que els humans són una part del món natural, i no pas àngels, també és el nostre cas. Per tant, no ens hauria de sorprendre el fet que, en alguns terrenys, sembla que som capaços de formular preguntes d'una manera que ens permet de prosseguir amb una investigació seriosa i arribar a un cert grau de comprensió, mentre que en altres les respostes sembla que ens eludeixen, potser perquè no estem preparats per a enfrontar aquestes preguntes, ni tan sols per formular-les correctament, d'una manera molt semblant a la rata que es confronta amb un laberint de números primaris. No tenim motiu per pensar que la naturalesa ens ha dotat de la capacitat per contestar les preguntes que ens podem plantejar, ni per plantejar les preguntes adients, les que, en una intel·ligència organitzada d'una altra manera, podrien portar a respostes.

És un error freqüent i en el qual han caigut alguns dels més grans pensadors creure que els humans estem preparats per descobrir els misteris de l'univers perquè hem evolucionat la capacitat de solucionar problemes. Si no, argumenten alguns, ¿com és que tenim tants èxits en la investigació intel·lectual? Molts

s'han preguntat com pot ser que "la nostra ment, tan limitada, hagi penetrat [els secrets de la natura] tantes vegades i amb tan d'èxit", en paraules d'Einstein, i, com ell, han plantejat la possibilitat que aquest èxit estigui garantit per alguna mena d'harmonia prèvia, sovint apel·lant a arguments darwinians. Però la observació descriptiva és incorrecta, i l'argument no funciona. No és veritat que les nostres ments penetrin els secrets de la natura ni sovint ni amb èxit. Si mirem de prop els problemes plantejats a la Grècia clàssica, la majoria ens són tan impenetrables ara com ho eren aleshores, incloent-hi els de més rellevància per als humans. Sovint no tenim ni la més mínima idea de com procedir. En els tractes amb altres humans, constantment fem judicis sobre aquests temes, però només per "intuïció", una altra propietat biològica que no entenem.

I pel que fa a la invocació de l'evolució darwiniana, no té gaire sentit. En les societats de caçadors-recol·lectors, la capacitat per solucionar problemes de quàntica o de matemàtica avançada no tenia cap avantatge reproductiu; tampoc no el té en l'època moderna. El biòleg evolutiu Richard Lewontin fins i tot ha arribat a plantejar --si més no, en part seriosament-- que hi podria haver pressions evolutives que afavoreixin la limitació de la curiositat i la iniciativa. És raonable considerar les ciències naturals com una mena de confluència casual entre aspectes del món i propietats de la ment o el cervell humà, que ha permès que algun raig de llum penetri la foscor general: els terrenys "físics", que no centrals, d'allò "mental".

En la mesura que aquestes especulacions siguin admissibles, en part recolzarien l'especulació de Descartes que he citat, sobre els límits de la intel·ligència, i sobre l'abisme que hi ha entre el comportament resultant de situacions i d'estats interns, per una banda, i l'adequació del comportament a les situacions, per l'altra; entre màquines que es troben obligades a treballar de determinada manera, i humans que només són incitats o s'inclinen a funcionar de determinada manera. En la era post-Newtoniana, aquest abisme no és metafísic, sinó epistemològic; però per a una intel·ligència humana pot resultar tan insalvable com es van suposar els cartesians.

Consideracions semblants se'ns presenten en relació amb altres aspectes de la creativitat i la cultura. Imagineu-vos que uns científics marcians amb capacitats intel·lectuals molt per damunt de les nostres --de la mateixa manera que les nostres sobrepassen les d'una rata-- estan estudiant el curs del desenvolupament humà. Fa mig mil·lenni, s'haurien adonat que en un racó del món s'estava preparant la base per a un considerable excés de producció, que permetria que un nombre força elevat de persones es dediquessin a la ciència, les arts, la filosofia i altres tasques intel·lectuals. En descobrir que els humans tenen unes capacitats cognoscitives i estètiques ricament estructurades, d'una gran envergadura i uns límits estrictes, els observadors marcians esperarien veure com la investigació i els èxits creatius seguien un camí determinat, separat d'altres que els marcians, amb un altre tipus d'intel·ligència, poden

imaginar-se sense cap problema. Amb un coneixement prou avançat de la naturalesa humana, els marcians podrien fins i tot haver previst per quins camins avançaria, i quins camins serien bloquejats o ignorats.

També preveurien que, en un moment donat, les capacitats humanes arribarien a una mena de límit. Nous avenços científics o artístics serien cada cop més difícils d'aconseguir, o fins i tot de valorar. La punta de llança del progrés seria cada cop més la preocupació d'un grup minoritari, menys accessible al públic en general. Poc disposats a limitar-se a convencions ja estudiades en profunditat, incapaces de traspassar les fronteres de les capacitats determinades per la biologia, els artistes podrien fins i tot arribar a crear una mofa de la convenció, com a art en si mateix --Dada, i tot el que segueix. Suposant que hi ha una sèrie de capacitats humanes que són més o menys comparables en quant a riquesa d'estructura i de teixit, els observadors marcians podrien preveure que en molts terrenys aquestes tendències més o menys coincidirien. En definitiva, podrien preveure quelcom que s'assemblés a "la crisi del modernisme" del segle XX, la qual podríem dir que manifesta moltes d'aquestes propietats, potser per les raons indicades.

Aquestes especulacions, per encertades que siguin, no implicarien que les capacitats humanes s'havien esgotat. Al cap i a la fi, només una part molt petita de les espècies ha tingut la oportunitat de posar a prova les seves capacitats intel·lectual i estètic. Els pensadors de la Il·lustració creien que "la

inclinació i el deure de pensar lliurement" és "el germen en el qual la naturalesa ha posat la màxima atenció", en paraules de Kant. "La investigació i la creació són els eixos al voltant dels quals, més o menys directament, giren totes les activitats humanes", escriu Wilhelm von Humboldt, de manera que "té quelcom de degradant per a la naturalesa humana la idea de negar-li a un home el dret de ser home" infringint el dret de cultivar "la vida interior de l'ànima". En aquest cas, l'únic que podem concloure és que certes estructures socials retrògrades i les ideologies opressives que les sostenen són profundament degradants per a la naturalesa i els drets humans. I ningú no pot ni imaginar quins tresors incalculables queden per descobrir si s'aixequen aquestes restriccions.

Tanmateix, l'argument essencial continua sent: com a part del món natural, els humans s'enfronten a problemes i misteris, i pot resultar que moltes de les qüestions bàsiques de la nostra vida són misteris per a la intel·ligència racional, que s'han d'explorar per altres camins. Aquesta no és necessàriament una conclusió pessimista. Potser ens convindria més no tenir la mateixa visió de nosaltres que posseeix l'hipotètic observador marcià.

Però el que no ens convé és un món social en el qual es nega a les persones el dret d'exercir la seva capacitat per al lliure pensament i la lliure acció, de controlar el seu propi treball associant-se voluntàriament amb altres, i són privats de drets arrelats en la pròpia naturalesa bàsica. Tampoc no podem

justificar aquestes pràctiques socials tan degradants a partir de la nostra incapacitat per fixar els nostres valors i ideals en una ciència de la naturalesa humana, ni ara, ni potser mai. Hi ha altres maneres d'arribar a valorar qui som.

Per molt difícil que sigui pronunciar aquestes paraules en aquest segle tan terrible, encara sembla que, en el decurs del temps, hi ha una mena de progrés moral, potser una major comprensió de la nostra autèntica naturalesa. Per posar un exemple, no fa pas gaire que l'esclavitud humana es considerava legitimada, fins i tot lloable. El debat sobre l'esclavitud es va dur a terme, en part, de forma racional en un terreny moral comú. Posteriorment, aquest terreny s'ha eixamplat --no tan sols mitjançant arguments, naturalment. Ara ja està acceptat que ser propietari d'una persona és una infracció tan greu de drets humans fonamentals que no hi ha cap argument que ho pugui justificar. Sembla que aquí hi podem veure indicis de progrés moral, un eixamplament de l'àmbit moral per incloure-hi éssers que hi havien estat exclosos per doctrines primitives que encara no s'havien superat.

Alguns dels problemes de cultura moral que s'ens presenten com a molt urgents en aquest final del segle XX s'il·luminen amb una mirada als arguments proposats pel propietari d'esclaus. Alguns no eren tan fàcils de refutar. Suposem que jo soc propietari del meu cotxe, mentre que el teu és llogat. En aquest cas podem imaginar amb tota certesa que, al cap d'un temps, el meu cotxe estarà en millors condicions que el teu. El propietari

mirarà de protegir la seva inversió, mentre que el que lloga substituirà l'objecte gastat per un de nou. De la mateixa manera, si jo soc propietari dels meus treballadors i els teus els llogues, és probable que, amb el temps, els meus estaran en millor forma que els teus. El propietari d'esclaus és més moral que el capitalista, segons el seu argument.

Aquests raonaments no van passar desapercebuts pels pobres i la gent treballadora de l'època. Poc després que s'abolís l'esclavitud durant la Guerra Civil Americana, un dels fundadors dels Knights of Labor, la primera gran organització de gent treballadora, va reivindicar "la total emancipació dels productors de riquesa de la servitut i la misèria de l'esclavatge a sou". Aquest concepte, que té els seus orígens en els principis bàsics del liberalisme clàssic, el van adoptar de forma quasi automàtica la gent treballadora que lluitaven contra una repressió violenta i unes condicions laborals horroroses; a diferència dels amos, la gent normal es prenia molt seriosament els principis de llibertat i justícia pels quals havien lluitat durant la Guerra Civil. Molts d'ells consideraven que les condicions de "treball lliure" eren "un sistema d'esclavatge tan absolut i tan degradant com el que fa poc predominava en el Sud", escrigué un periodista del New York Times, descrivint la nova era, en la qual els "capitalistes fabricants" són els amos. Aquesta visió no la podria expressar el seu homònim avui, ni tan sols se li acudiria; senyal del deteriorament de la civilització i la cultura en aquest segle.

Fa un segle, el fundador de la primera empresa bilionària del món, el magnat de la U.S. Steel, Andrew Carnegie, sempre estava disposat a maquinari intrigues amb les autoritats estatals per tal d'omplir-se les butxaques, i a recórrer a la violència estatal per obligar als seus obrers a treballar com esclaus 12 hores diàries a canvi de sous irrisoris, mentre que les ciutats industrials que administrava eren pràcticament com presons. Però les seves sensibilitats morals el portaven a afirmar al New York Times que el socialisme, amb el seu compromís d'eliminar l'esclavitud a sou que ell imposava amb la violència, "és la teoria més noble que mai s'hagi presentat, i estic segur que algun dia dominarà el món". I quan ho faci, "haurà arribat el mil lenni" --no mentre ell visqués, se'n va assegurar.

Val la pena recordar les profundes arrels que tenen aquests ideals llibertaris en la doctrina liberal clàssica. Tothom coneix les paraules d'Adam Smith en lloança de la "divisió del treball" amb que comença el seu clàssic The Wealth of Nations. Pocs han continuat per llegir la seva agre condemna dels seus efectes destructius: "l'home que es passa la vida executant una sèrie de operacions senzilles dels quals els efectes són, potser, sempre iguals o gairebé iguals, no té cap oportunitat d'utilitzar els seus coneixements", escriu Smith, "i generalment es torna tan ximple i ignorant com ho pot arribar a ser un ésser humà... Però en tota societat desenvolupada i civilitzada, aquest és l'estat en el qual cauran per força les classes humils i treballadores, és a dir, la gran majoria de la gent, si el govern no s'esforça a

evitar-ho". La societat ha de trobar una altra manera de superar l'impacte diabòlic de la "mà invisible". D'altres contribuïdors importants al canó liberal clàssic van molt més lluny. Humboldt, l'inspirador de John Stuart Mill, va definir el "principi bàsic" del seu pensament com "la importància absoluta i essencial del desenvolupament humà en la seva més rica diversitat", un principi minuat no tan sols per la recerca fanàtica de l'eficiència mitjançant la divisió del treball, sinó pel mateix treball assalariat: "Tot allò que no sorgeixi de la lliure elecció de l'home o és tan sols el resultat de la instrucció i el guiatge no entra en el seu propi ésser; no ho fa amb energies autènticament humanes, sinó amb simple precisió mecànica"; quan el treballador treballa sota control extern, "podem admirar el que fa, però menyspreem el que és".

A la gent normal i corrent, no els cal llegir els clàssics per aprendre aquestes veritats.

La cultura d'elit, si més no, ha aconseguit de reprimir els arguments clàssics en contra de l'esclavatge a sou. Insisteixo: la cultura d'elit. Fins i tot avui, gairebé la meitat de la població dels Estats Units troben que la frase "de cadascú segons la seva capacitat, a cadascú segons les seves necessitats" és una veritat tan evident que l'atribueixen a la Constitució dels Estats Units, un text que molta gent desconeix però que pren com a cosa sagrada. No sabem quanta gent accepta la validesa d'aquesta afirmació; tampoc sabem quants l'acceptarien si haguessin sentit discutir aquesta noció tan subversiva, una cosa

ben improbable en una cultura que protegeix les doctrines dels poderoses amb una dedicació que deixaria admirat a qualsevol dictador. Malgrat l'eficiència dels guardians de la puresa doctrinal, la condició de "treball lliure" --que vol dir treball llogat coaccionat per la necessitat-- és tan abominable per a la majoria de la població com ho era per als fundadors dels ideals liberals clàssics tan greument tergiversats pels interessos del poder i el privilegi.

Aquests són alguns dels problemes de la cultura moral que sorgeixen amb força al final del segle XX.

A partir d'aquí entrem en un territori que no es fàcil d'explorar en poques paraules. Parlant a Barcelona, però, no puc deixar el tema sense recordar el que es va aconseguir aquí, per bé que breument, en una altra Guerra Civil fa una mica més de cinquanta anys, una visió descrita per George Orwell en la seva obra més important. La Barcelona que ell va veure al 1936 "era realment un Estat obrer" en la qual tothom "et mirava a la cara i et tractava d'igual a igual", un espectacle que era "estrany i commovedor", amb "moltes coses que jo no entenia, que d'alguna manera ni m'agradaven, però de seguida ho vaig reconèixer com un estat de coses per al qual valia la pena lluitar... Sobretot, la gent creia en la revolució i en el futur, sentien que de sobte havien entrat en una edat d'igualtat i de llibertat. Éssers humans intentaven actuar com éssers humans i no com engranatges de la màquina capitalista". S'acostaven a nivells de cultura moral que queden molt més enllà dels nostres horitzons socials i

culturals, però que van ser enunciats fa molt de temps en clàssics que ens ensenyen a venerar, i que en algunes ocasions s'han arribat a realitzar, si més no en part.

L'emoció i el repte de la investigació, el descobriment i la creació, tan sols els poden apreciar aquells que han tingut la sort d'experimentar-los: poquíssima gent en societats on la majoria de la gent estan obligats a treballar sota control extern, com engranatges en una màquina. Però per a la gran majoria de la població mundial, fins i tot aquest destí ultrapassa les seves esperances.

He parlat de l'abolició de l'esclavitud, però el que he dit és tan erroni que és una vergonya. Anti-Slavery International calcula que 100 milions de persones viuen en l'esclavitud. Aquest crim tan terrible no pot ser atribuït a d'altres. Les pitjors zones són les que "porten temps sota la influència i el control d'Occident, un fet que no surt mai a la llum pública, encara que estigui reconegut en els textos especialitzats. Brasil, per exemple. En un estudi ben considerat sobre les relacions EUA-Brasil, l'historiador degà de la CIA, Gerald Haines, afirma que immediatament després de la segona guerra mundial els EUA van prendre el control de Brasil i van utilitzar el país com a "zona de proves de mètodes científics moderns de desenvolupament industrial". Els resultats són "una autèntica història d'un triomf americà", va escriure al 1989: "La política americana al Brasil va tenir un èxit enorme", i va portar a un "impressionant creixement econòmic sòlidament basat en el capitalisme".

Haines no ens informa d'aquests èxits tan admirables del capitalisme, que han de demostrar la nostre magnificència davant de l'odiós enemic. Però en podríem citar uns quants. El nivell de pobresa i de patiment és tan extrem per a la immensa majoria que es calcula que un 10% de nens brasilers es dediquen a la prostitució i pateixen violència, violació i tota mena d'abusos sexuals; són insalvables, segons els advocats que treballen en el camp de la prostitució infantil, perquè al cap de sis mesos són "psicològicament morts". Brasil és un centre mundial de triomfs com l'esclavatge infantil, amb uns 7 milions de nens que treballen com esclaus o prostitutes, explotats, sense atenció mèdica ni escola, "o simplement privats de la seva infància", segons un estudi de la International Labor Organization. Els nens més afortunats poden aspirar a treballar per als narcotraficants a canvi de cola per esnifar per "fer fora la gana". Brasil també rep el premi per la tortura i assassinat de nens sense casa per part de les forces de seguretat --"un procés d'extermini de joves" segons el cap del Departament de Justícia de Rio de Janeiro (Hélio Saboya), dirigit contra els 7-8 milions de nens que viuen al carrer i que "pidolen, roben o esnifen cola" i "durant uns gloriosos moments s'obliden de qui són i on són", afirma Jan Rochen del Guardian. A Rio, una comissió del congrés va identificar 15 esquadrons de la mort, la majoria formats per agents de policia i finançats per comerciants. Els cossos dels nens assassinats pels esquadrons de la mort es troben amb les mans amputades, amb senyals de tortura, cosits de bales. Un

estudi del parlament brasiler va afirmar que s'havien assassinat 7.000 nens entre 1987 i 1991. La policia brasilera estan investigant casos de tràfic il·legal d'òrgans humans, tot i que els investigadors afirmen que les proves són difícils de verificar, sobretot en el cas de nens que han estat segrestats per a trasplantaments d'òrgans, ja que els testimonis desapareixen de pressa, les víctimes trobades amb vida i sense còrnies o ronyons estan fortament drogats o tenen por a les represàlies, igual que les seves famílies, un terror que s'imposa a tot arreu dels dominis del poder occidental, segons molts informes.

Va fer falta un autèntic esforç per crear un malson a Brasil, un país ric, dotat amb recursos espectaculars, sense cap enemic estranger a què enfrontar-se, i amb la sort d'haver estat elegit com a beneficiari de l'amable tutela del món lliure, una "zona de proves de mètodes científics moderns de desenvolupament industrial" sota el capitalisme.

Aquesta història, per vergonya nostra, es pot repetir arreu de les regions que han estat sotmesos a la conquesta europea dels últims 500 anys, commemorat tot just fa unes setmanes. Aquells que estiguin disposats a acceptar la veritat sobre la conquesta de cinc segles amb sinceritat almenys passaran el llindar d'un món civilitzat escassament poblat. Després podran adreçar-se a la tasca obligada de contribuir a la reconstrucció d'alguna cosa a partir de les runes. No hi pot haver cap mesura més clara que aquesta del nivell de cultura moral a la qual aspirem.

Referències: Holton, sobre Einstein

Esclavitud: Herman Daly i Robert Goodland, "An Ecological-Economic Assessment of Deregulation of International Commerce under GATT", World Bank, esborrany de discussió, 1992. (100 milions). La resta de UN Economic and Social Council, Commission on Human Rights, E/CN.4/Sub.2/1992/34, 23 juny 1992.

Priestley, Volton. Newton, Volton i Cohen, Bulletin del American Academy of Arts and Sciences, XLI.3, desembre 1987.

Weisskopf, Ibid, XLII.4, gener 1989.

Veure també "Year 501" i "Rules and Reps", "Reflections".